

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра музичного мистецтва

Дипломна робота
магістра

з теми: **«ФОРМУВАННЯ РЕФЛЕКСИВНИХ УМІНЬ УЧНІВ-ПЛАНІСТІВ
ШКОЛИ МИСТЕЦТВ»**

Виконала: магістрантка II курсу,
групи ММ1-М21
спеціальності 014 Середня освіта
(Музичне мистецтво)

Опольська Іванна Степанівна

Керівник: Карташова Ж.Ю.,
кандидат педагогічних наук, доцент

Рецензент: Лабунець В.М.,
доктор педагогічних наук, професор

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ РЕФЛЕКСІЇ.....	7
1.1. Рефлексія як філософсько-психологічна проблема.....	7
1.2. Особливості формування рефлексивних умінь учня-інструменталіста	14
1.3. Зміст і компонентна структура формування рефлексивних умінь учнів у контексті фортепіанної підготовки.....	25
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ РЕФЛЕКСИВНИХ УМІНЬ УЧНІВ-ПІАНІСТІВ	43
2.1. Наукові підходи і педагогічні принципи формування рефлексивних умінь учнів-піаністів школи мистецтв	43
2.2. Педагогічні умови і методи формування рефлексивних умінь учнів- піаністів школи мистецтв	51
РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ФОРМУВАННЯ РЕФЛЕКСИВНИХ УМІНЬ УЧНІВ-ПІАНІСТІВ ШКОЛИ МИСТЕЦТВ.....	64
3.1. Діагностика рівнів сформованості рефлексивних умінь учнів-піаністів школи мистецтв.....	64
3.2. Експериментальна перевірка ефективності методики формування рефлексивних умінь учнів-піаністів школи мистецтв	71
ВИСНОВКИ	82
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	84

ВСТУП

Актуальність дослідження. Одним із пріоритетних завдань музичної педагогіки є активізація тих особистісних чинників, які забезпечують ефективне здійснення музично-освітньої діяльності. Наразі постає необхідність звернення до проблеми формування досвіду ціннісного ставлення до музичного мистецтва як сутнісної якості особистості учня, що передбачає не тільки накопичення музично-теоретичних знань та виконавських умінь та навичок, розвиток емоційної сфери, а й формування рефлексивних умінь учнів у процесі їх навчання.

Розвиток національного шкільництва пов'язаний з упровадженням особистісно орієнтованого підходу в навчанні, основна ознака якого – визнання учня суб'єктом освітньої діяльності, а відтак актуалізується необхідність посилення процесуальних аспектів навчання, а саме: вчити учнів самостійно розв'язувати проблеми; шукати нову інформацію, опрацьовувати її, узагальнювати, зберігати і робити висновки. Неабияка роль у вирішенні поставлених завдань відводиться закладам початкової мистецької освіти, які покликані забезпечити в умовах освітньої діяльності як провідної розвиток учня, здатного творчо мислити, зіставляти та аналізувати факти, аргументовано захищати власну точку зору, тобто формувати ключову компетентність мистецької освіти – вміння вчитися.

Зазначене вміння передбачає набуття індивідуального досвіду участі учня в освітньому процесі; оволодіння здатністю до самоаналізу, самоконтролю, самооцінки та самокорекції, що неможливо без сформованої рефлексії. Поняття «рефлексія» є предметом досліджень науковців різних галузей. Вперше воно з'являється вже у працях Арістотеля, Платона, а потім Г. Гегеля, Р. Декарта, І. Канта, Б. Спінози та ін.

З часом зазначений феномен став широко вивчатися у психології. Учені досліджують рефлексію в чотирьох аспектах: кооперативному (Алексєєв М., Рубцов В., Тюкова О.), комунікативному (Гуткіна Н., Даниліна К., Петровська Л., Петровський А.), особистісному (Зарецький В., Новикова Р., Семенова І.), інтелектуальному (Алексєєв М., Гурова Л., Зак А.).

Дидактичні основи рефлексії відображені в дослідженнях, присвячених навчальній діяльності учнів, зокрема з'ясуванню її структури (Давидов В., Маркова А., Савченко О. та ін.); аналізу процесуальних аспектів навчання (Бабанський Ю., Паламарчук В. та ін.); формуванню загальнонавчальних умінь і навичок (Кодлюк Я., Лошкарьова Н., Савченко О., Усова Г. та ін.); посиленню мотиваційної спрямованості навчальної діяльності (Бібік Н., Малихіна В., Щукіна Г.); розкриттю ролі контролю й оцінювання в навчальній діяльності учнів (Глазова В., Титаренко Л.); оволодінню школярами предметними і ключовими компетентностями (Байбара Т., Бібік Н., Вашуленко М., Мартиненко В., Онопрієнко О., Прищепа О., Савченко О. та ін.). Проблема формування рефлексії навчальної діяльності в початковій школі фрагментарно розглядалася в дисертаційних роботах Т. Белозерцевої, В. Глазової, І. Котик, А. Лазенко, М. Марусинець, Н. Пеньковської та ін.

На основі вивчення наукової літератури і практичного досвіду з проблеми дослідження виявлено низку суперечностей, зокрема між:

- вимогами інформаційного суспільства до формування особистості, здатної до самовдосконалення, самореалізації, саморозвитку, і домінуванням репродуктивних складових в організації освітнього процесу в закладах початкової мистецької освіти;

- усвідомленою викладачами необхідністю формування рефлексивних умінь освітньої діяльності учнів і відсутністю відповідного дидактико-методичного забезпечення цього процесу;

- важливістю визнання учня суб'єктом освітньої діяльності в умовах особистісно орієнтованої парадигми освіти і традиційними підходами до організації освітньої діяльності учнів, націленими на формування в учнів інструментально-виконавських знань, умінь і навичок.

Таким чином, актуальність зазначеної проблеми, її недостатня розробленість у педагогічній теорії і практиці, необхідність подолання наявних суперечностей зумовили вибір теми дослідження – **«Формування рефлексивних умінь учнів-піаністів школи мистецтв»**.

Мета дослідження: визначити, теоретично обґрунтувати та експериментально

перевірити педагогічні умови формування рефлексивних умінь учнів-піаністів школи мистецтв.

Об'єкт дослідження: процес навчання учнів-піаністів закладів початкової мистецької освіти.

Предмет дослідження: зміст, форми і методи формування рефлексивних умінь учнів-піаністів школи мистецтв.

Відповідно до мети дослідження визначено його **завдання**:

1. На основі аналізу педагогічної теорії і практики з'ясувати сутність базових понять дослідження – «рефлексія освітньої діяльності» та «рефлексивні вміння учнів в освітній діяльності».

2. Конкретизувати провідні рефлексивні вміння учнів-піаністів та охарактеризувати їх.

3. Визначити дидактичні умови формування рефлексивних умінь учнів-піаністів та змоделювати методику їх реалізації.

4. Експериментально перевірити ефективність визначених педагогічних умов.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять наукові положення теорії діяльності (Ананьєв Б., Виготський Л., Давидов В., Запорожець А., Леонт'єв О., Рубінштейн С.), теорії навчальної діяльності (Бондар В., Вергелес Г., Давидов В., Ельконін Д., Рєпкін В.), теорії поетапного формування розумових дій (Гальперін П., Талізїна Н.), компетентнісного підходу в освіті (Байбара Т., Бібік Н., Пометун О., Савченко О.), наукові підходи до організації навчальної діяльності школярів, формування в них загальнонавчальних умінь і навичок (Бабанський Ю., Лернер І., Лошкар'єва Н., Савченко О., Усова Г. та ін.), концепції особистісно орієнтованої парадигми освіти (Амонашвілі Ш., Якиманська І. та ін.), концептуальні засади рефлексії (Бех І., Максименко С., Семенов І., Степанов С., Щедровський Г. та ін.).

Методи дослідження. Для досягнення зазначеної мети та вирішення завдань дослідження використано комплекс взаємопов'язаних методів:

- теоретичні: аналіз та узагальнення психолого-педагогічної літератури при вивченні теоретичних основ досліджуваної проблеми; метод теоретичного аналізу і

синтезу на етапах визначення об'єкта, предмета, мети, завдань дослідження, дидактичних умов формування рефлексивних умінь освітньої діяльності учнів-піаністів школи мистецтв, узагальнення результатів дослідження;

- емпіричні: педагогічне спостереження, аналіз уроків, анкетування викладачів та учнів, вивчення продуктів діяльності школярів – задля з'ясування особливостей формування рефлексивних умінь учнів-піаністів в освітній діяльності; провідним методом став педагогічний експеримент в його констатувальній і навчальній формах – з метою перевірки ефективності визначених педагогічних умов.

Практичне значення дослідження полягає в розробці дидактико-методичного забезпечення процесу формування рефлексивних умінь учнів-піаністів в освітній діяльності (фрагменти уроків, зразки дидактичних ігор і вправ, завдання на різні види рефлексії) та відповідного діагностичного інструментарію. Результати дослідження можуть бути використані в освітньому процесі закладів початкової мистецької освіти, у системі післядипломної педагогічної освіти, а також у професійній підготовці майбутніх учителів музичного мистецтва.

Апробація та впровадження результатів дослідження. Основні положення і результати дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри музичного мистецтва та звітних наукових конференціях студентів і магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Структура роботи. Магістерська робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел.

ВИСНОВКИ

У дослідженні здійснено теоретичне узагальнення й запропоновано практичне вирішення проблеми формування рефлексивних умінь учнів-піаністів школи мистецтв. На підставі аналізу отриманих результатів дослідження сформульовано такі висновки.

1. У результаті аналізу наукової літератури встановлено, що рефлексія – це складна інтегральна діяльність, яка звернена до свідомості суб'єкта, його внутрішнього світу, формування якого має безпосередній вплив на становлення виконавської ідентичності учня, спрямована на високі досягнення і є потужним ресурсом саморозвитку та самотворення особистості.

2. У дослідженні визначено сутність поняття «рефлексивні уміння учня-піаніста» як складного, динамічного інтегрального особистісного метаутворення, яке виявляється у володінні способами критичного самоаналізу, самооцінки і корекції реальних досягнень «виконавського Я» на основі проєкції їх на суб'єктивно узагальнені індивідуальні інтерпретаційні комплекси як особистісно-ціннісні шкали, з метою виходу учнів у рефлексивну позицію, мобілізацію особистісних ресурсів, спрямованих на розширення і модифікацію власного виконавського досвіду.

3. Визначено і науково обґрунтовано педагогічні умови формування рефлексивних умінь учнів-піаністів: модифікація індивідуального виконавського досвіду на основі актуалізації, усвідомленої корекції і розширення індивідуальних інтерпретаційних комплексів; створення рефлексивно-комунікативного середовища на засадах використання акмеологічного потенціалу самоаналізу й самооцінки виконавських дій у процесі фортепіанної підготовки; актуалізація суб'єктної рефлексивної позиції учнів щодо аксіологізації позитивних самозмін у виконавсько-фортепіанній діяльності.

5. Розроблено критерії розвитку досліджуваного феномена: міра продуктивності художнього виконавського самоаналізу; міра здатності до емоційного самокерування у виконавській взаємодії на основі моніторингу; міра сформованості та продуктивного використання індивідуальних інтерпретаційних комплексів як інструменту самооцінки; ступінь стратегічної спрямованості на

самовдосконалення учня. Відповідно до критеріїв та їх показників встановлено рівні сформованості рефлексивних умінь учнів: усвідомлено-проактивний, проблемно-пошуковий, ситуативно-реактивний.

6. Розроблено й експериментально перевірено методику формування рефлексивних умінь учнів в процесі фортепіанного навчання, яка включала чотири етапи. Актуалізаційний етап мав на меті актуалізацію мотивації учнів до самопізнання, критичного аналізу наявних індивідуальних інтерпретаційних комплексів; усвідомлення рефлексивної стратегії саморозвитку, як успішної в умовах фортепіанної підготовки; визнання позитивних наслідків виходу в рефлексивну позицію у контексті самореалізації як виконавця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрейко О. І. Методи вдосконалення виконавського апарату музиканта-інструменталіста : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 / О. І. Андрейко. – К., 2004. – 186 с.
2. Анисимов О.С. Рефлексивные основы самопознания / О. С. Анисимов // Мир психологии. 2016. № 3 (87). С. 84-96.
3. Арановский М.Г. Музыка и мышление / М.Г. Арановский // Музыка как форма интеллектуальной деятельности / Ред.-сост. М.Г. Арановский. – М.: КомКнига, 2007. – 240 с.
4. Аристотель. О душе / Аристотель из Стагиры; [пер.с древнегреч.]. – СПб. : Питер, 2002. – 224 с. – (Серия «Психология-классика»).
5. Асафьев Б. В. Избранные труды / Б. В. Асафьев. – М. : Изд-во академии наук, 1952. – Т.1. – С. 59.
6. Асафьев Б. В. Музыкальная форма как процесс : Кн. 1, 2 / [ред., вступ. ст. Е. М. Орловой]. – Л. : Музыка, 1971. – 376 с.
7. Асафьев Б. В. О музыке Чайковского / Б. В. Асафьев. – М. : Музыка, 1972. – С. 100.
8. Бажанов В. А. Рефлексия в современном науковедении / В. А. Бажанов // Рефлексивные процессы и управление. – 2002. – Т. 2, № 2. – С. 73–89.
9. Беркман Т. Л. Методика обучения игре на фортепиано / Т. Л. Беркман. - М. : Просвещение, 1977. - 102 с.
10. Бизяева А.А. Психология думающего учителя: педагогическая рефлексия / А.А. Бизяева. – Псков: ПГПИ им. С. Кирова, 2004. – 216 с.
11. Бизяева А.А. Рефлексивные процессы в сознании и деятельности учителя / А. А. Бизяева : Автореф. дисканд. психол. наук. – СПб., 1993. 20 с.
12. Благонадежина Л.В. Психологический анализ слухового представления мелодии / Л. В. Благонадежина // Ученые записки института психологии. – М., 1960. – Т. 1. – 127 с.
13. Бочкарёв Л. Л. Психология музыкальной деятельности / Л. Л. Бочкарёв —

М., Издательство «Институт психологии РАН», 1997. — 352 с.

14. Василенко-Несіна Н. А. Жанровий підхід у вивченні українського музичного репертуару в умовах фортепіанної підготовки майбутнього вчителя музики / Н. А. Василенко-Несіна, Л. І. Паньків // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 14 : Теорія і методика мистецької освіти. - 2010. - Вип. 9. - С. 21-24.

15. Вилюнас В.К. Психологические мотивы и мотивации человека / В. К. Вилюнас. – М., 1990., с. 47.

16. Вислогузова М. А. Подготовка учителя к творческой деятельности / Маргарита Анатольевна Вислогузова. – М. : Прометей, 1993. – 70 с.

17. Вицинский А.В. Процесс работы пианиста-исполнителя над музыкальным произведением. Психологический анализ / А. В. Вицинский. – М.: Классика – XXI, 2004. – 100 с.

18. Волкова Н. Педагогіка / Н. Волкова: посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Академія, 2002. – 576 с.

19. Волкова, Ю. І. Формування художньо-комунікативних умінь майбутніх учителів музики і хореографії : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Ю. І. Волкова. – Київ, 2016. – 337 с.

20. Волянюк Н. Рефлексивність як детермінанта суб'єктності тренеравикладача / Н. Волянюк // Соціальна психологія. – 2005. – № 22 (10). – С. 114–127.

21. Вопросы вокальной педагогики [Текст] : Сб. статей. Вып.7 / Ред.- сост. А.С.Яковлев. – М. : Музыка, 1984. – 216с.

22. Вульф В.З. Педагогика рефлексии / В.З. Вульф, В.Н. Харькин. – М., 1995. – 112 с.

23. Выготский Л. С. Психология / Л. С. Выготский. – М. : ЭКСМОПресс, 2000 – 1008 с.

24. Гегель Г. Сочинения в 6-й т. / Георг Гегель - Т.5. - М: Наука, 1993. - 715 с.

25. Гончаренко С. Український педагогічний словник [Текст] /С. Гончаренко. – К.: Либідь. – 1997. – 376 с.

26. Горбенко О.Б. Формування музично-виконавської компетентності майбутнього вчителя музики в процесі фахової підготовки : автореф дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / О.Б. Горбенко – Кіровоград, 2010. – 24 с.
27. Готлиб А. Д. Основы ансамблевой техники / А. Д. Готлиб. - М. : Музыка, 1978. - 94с .
28. Гуральник Н. П. Новий погляд на інтеграційні процеси в класі фортепіано. – Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти: Збірник наукових праць. – К. : НПУ, 2004. – Вип. 1 (6). – С. 59–66.
29. Гуральник Н.П. Українська фортепіанна школа 20 стліття в контексті музичної педагогіки. Монографія – К., 2007-460с.
30. Гуренко Е. Исполнительское искусство : методологические проблемы / Е. Гуренко. – Новосибирск : НГК, 1985. – 86 с.
31. Гусак, В. Рухова пам'ять майбутніх учителів музики: сутність і проблеми розвитку : монографія / Владислав Гусак. – Умань : ФОП Жовтий О. О., 2016. – 232 с.
32. Гуссерль Е. Зібрання творів / Під загальною ред. В.І. Молчанова. Т. 2: Феноменологія внутрішнього свідомості часу. М. : РИГ «Логос»: гнозис, 1994. - 329 с.
33. Гуткина Н.И. Личностная рефлексия в подростковом розросте : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогическая и возрастная психология» / Н.И. Гуткина. – М., 1983. – 24 с.
34. Декарт Рене. Избранные произведения / Рене Декарт. – М.-Л.: Госполитиздат, 1950 - 712 с.
35. Дьюи Дж. Введение в философию воспитания / Джон Дьюи. — М, 1921. С.62.
36. Дьюї Дж. Психологія і педагогіка мислення. (Як ми мислимо) / Пер. з англ. Н.М. Микільської; Ред. Ю.С.Рассказова. М: Лабіринт, 1999. -192 с.
37. Єременко О. В. Теоретико-методологічні орієнтири підготовки фахівців мистецько-педагогічного профілю / О. В. Єременко // Педагогічні науки: теорія

Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. - 2016. - № 1. - С. 81-87.

38. Зарецкий В. К. Рефлексивно-личностный аспект решение творческих задач / В. К. Зарецкий, И. Н. Семенов, С. Ю. Степанов // Вопросы психологи. – М. : Рос. Акад. образ, 1980. – № 5. – 112–117 с.

39. Звенигородская Г.П. Практика рефлексивного образования: смысловой эффект / Г. П. Звенигородская. – Хабаровск, 2003. -133с.

40. Зимняя И .А. Педагогическая психология : учеб. для вузов / Ирина Алексеевна Зимняя. – М. : Логос, 2000. – 383 с.

41. Зимняя И.А. Компетентностный подход. Каково его место в системе современных подходов к проблеме образования? (теоретикометодологический аспект) / И.А. Зимняя // Высшее образование сегодня: реформы, нововведения, опыт. – 2006. – №8. – С 20 – 26.

42. История философии. Энциклопедия / Сост. Грицанов А. А. — Мн.: Интерпрессервис; Книжный Дом, 2002. — 1376 с.

43. Казахватова Л. А. Теоретические аспекты профессиональной подготовки будущего педагога-музыканта в классе ансамблевого исполнительства [Текст] / Л. А. Казахватова, Г. Г. Сибирякова // Молодой ученый. - 2013. - №8. - С. 395-402.

44. Кант И. Критика чистого разума / Иммануил Кант. - М: Мысль, 1994. - С.442-513.

45. Карпов А.В. Рефлексивность как психическое свойство и методика её диагностики / А. В. Карпов // Психологический журнал, 2003, том 24, №5, С.45.

46. Карпов А.В., Пономарева В.В. Психология рефлексивных механизмов управления / А. В. Карпов. – М, 2000. - 323с.

47. Келеси М. Особенности рефлексии как формы самопознания личности: автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. психол. наук : спец. 19.00.01 «Общая психология, психология личности, история психологии» / М. Келеси. – К., 1996. – 23 с.

48. Коган Г. М. Избранные статьи. Г. М. Коган - М., 1972. - Вып. 2. - С. 226.

49. Коган Г. М. У врат мастерства / Григорий Михайлович Коган. – М.: Сов. композитор, 1961. – 114 с.

50. Коджаспирова Г.М. Культура профессионального самообразования педагога / Галина Михайловна Коджаспирова. – М. : Издательский центр «Академия», 1994. – 147 с.

51. Кожевникова, Л. Музично-просвітницька діяльність у контексті підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва [Текст] / Л. Кожевникова // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : науковий журнал / МОН України, Сумський держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка ; [редкол.: А. А. Сбруєва, О. Є. Антонова, Дж. Бішоп та ін.]. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2016. – № 5 (59). – С. 110–120.

52. Колесникова И. А. Педагогическая реальность : опыт межпарадигмальной рефлексии. Курс лекций по философии педагогики / И. А. Колесникова. – СПб. : «ДЕТСТВО – ПРЕСС», 2001. – 288 с.

53. Кольшева Т. А. Подготовка учителя музыки к профессиональной рефлексии в системе высшего педагогического образования : учеб. пособ. / Т. А. Кольшева [под ред. Э. Б. Абдуллина]. – М., 1997. – С. 35-56.

54. Корыхалова Н. Интерпретация музыки / Н.Корыхалова. – Л. : Музыка, 1979. – 206 с

55. Крицький В. М. Музично-виконавська інтерпретація: педагогічні проблеми музично-виконавської підготовки : монографія / В. М. Крицький. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2009. – 158 с.

56. Крылова Н.Б. Культурология образования М.: Народное образование, 2000. - 270 с, С.209.

57. Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н.В. Кузьмина. – М. : Педагогика, 1990. – 119 с.

58. Куликова Л.Н. Идеи гуманитаризации в системе постдипломного образования: Гуманитарные системы: проблемы управления / Л. Н. Куликова. – Хабаровск: Изд-во ГОУ ВПО ХГПУ, 1997. – С. 88 – 97.

59. Ладенко Н.С., Семенов И.Н., Советов А.В. Рефлексивная организация проектировочного мышления / Н. С. Ладенко, И.Н Семенов, А.В. Советов - Новосибирск, 1990.

60. Лактионов А. Н. Координаты индивидуального опыта / А. Н. Лактионов. – Харьков: – 366 с.
61. Лернер И. Я. Процесс обучения и его закономерности / И. Я. Лернер. – М. : Знание, 1980. – 96 с.
62. Лефевр В. А. Рефлексия. / В. А. Лефевр — М.. «Когито-Центр», 2003. — 496 с.
63. Лефевр В.А. Формула человека. Контуры фундаментальной психологии. М.: Прогресс, 1991. - 108 с.
64. Лисюк Ю. С. Методика формування досвіду саморегулювання майбутніх музикантів-педагогів у вищих мистецьких навчальних закладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02. «Теорія і методика навчання» / Ю. С. Лисюк. - К., 2007. - 20 с.
65. Лобок А.М. Антропология мифа / А. М. Лобок. – Екатеринбург, 1997. 645 с.
66. Локк Дж. Досвід про людське розуміння // Соч. в 3-х т, Т. 1. -М .: Просвещение, 1985. - 621 с.
67. Лонг, М. За роялем с Габриелем Форе / Маргерит Лонг // Исполнительское искусство зарубежных стран. – М. : Музыка, 1981. – Вып. 9. – С. 1-37.
68. Л. Мартинсен К. А. Индивидуальная фортепианная техника на основе звукотворческой воли / Карл Адольф Мартинсен / [пер. с нем. В. Л. Михелис, ред., примеч. и вступ. ст. Г. М. Когана]. – М. : Музыка, 1966. – 220 с.
69. Мазель Л. А. Вопросы анализа музыки / Л. А. Мазель. – М. : Сов. композитор, 1991. – 375 с.
70. Маккиннон, Л. Игра наизусть / Лилиас Маккиннон ; пер. с англ., вступ. статья Ф. Соколова. – Л. : Музыка, 1967. – 144 с.
71. Маркова Е. Н. Интонационность музыкального искусства: Науч. обоснование и пробл. педагогики / Е. Н. Маркова. – К. : Муз. Україна, 1990. – 183 с.
72. Медушевский В.В. О закономерностях и средствах художественного воздействия музыки / В. В, Медушевский. – М., 1976. – С. 56.
73. Мельник О. П. Формування досвіду музично-просвітницької діяльності

майбутніх вчителів музики як педагогічна проблема / О. П. Мельник // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти : зб. наук. праць. – К. : НПУ, 2009. – Вип. 8 (13). – С. 108-113.

74. Мечковская Н. Б. Искусства в свете семиотики: филогенез и типология художественных языков человечества [Электронный ресурс] / Н. Б. Мечковская. – Режим доступа : <http://www/russian.slavica.org/printout469.html>, 16.06.2004.

75. Мінь Шаovej. Виконавська діяльність в структурі фахової підготовки майбутніх викладачів музичних дисциплін / Мінь Шаovej // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти : Зб. наук. праць. – Вип.18 (23). – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. – С. 221–224.

76. Мінь Шаovej. Компонентна структура рефлексивних умінь майбутніх учителів музики/ Мінь Шаovej // Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки» (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя) / за заг. ред. проф. Є. І. Коваленко. – : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. – № 1. – С. 151-156.

77. Митина Л.М. Психология труда и профессионального развития учителя / Л.М. Митина. – М. : Логос, 2004. – 320 с.

78. Мозгальова, Н. Г. Змістове наповнення поняття "інструментально-виконавська підготовка" вчителя музики / Н. Г. Мозгальова. – Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова [Текст] / [редкол. : Щолокова О. П. (голов. ред.) та ін.]. – К. : НПУ, 200- - . – (Теорія і методика мистецької освіти Сер.14). – Вип. 9 (14). – 2010. – 109 с.

79. Мозгальова Н. Г. Теорія та методика інструментально-виконавської підготовки майбутніх учителів музики: Монографія [Текст] / Н. Г. Мозгальова; за наук. ред. О. П. Щолокової. – ТОВ «Меркьюрі-Поділля»: Вінниця, 2011. – 488 с.

80. Мозгальова Н. Г. Формування музичного мислення майбутнього вчителя музики в процесі інструментальної підготовки : автореф дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 / Н. Г. Мозгальова. – К. 2002. – 18 с.

81. Морозова Т. А. Формирование педагогической рефлексии как основы

професіонального становлення майбутнього вчителя : дисс. ... канд. пед. наук :
19.00.07 / Т. А. Морозова. – Москва, 2003. – 249 с.

82. Мышление учителя: Личностные механизмы и понятийный аппарат / Под ред. Ю.Н. Кулюткина, Г.С. Сухобской. – М. : Педагогика, 1990. – 104 с.

83. М'ясоїд П. А. Загальна психологія : навч. посіб. / П. А. М'ясоїд. – К. : Вища школа, 1998. – 479 с.

84. Назайкинский Е. В. Логика музыкальной композиции / Е. В. Назайкинский. – М. : Мысль, 1984. – 326 с.

85. Назайкинский Е. В. Стиль и жанр в музыке : учеб. пособие для студ. высш. учеб. Заведений / Е. В. Назайкинский. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. – 248 с.

86. Найдьонов М. І. Формування системи рефлексивного управління в організаціях / Михайло Іванович Найдьонов. – К. : Міленіум, 2008. – 484 с.

87. Найдорф М. И. К исследованию понятия «музыкальная культура». Опыт структурной типологии / М. И. Найдорф // Музичне мистецтво і культура. Науковий вісник Одеської державної консерваторії ім. А. В. Нежданової. – Вип. 1. – Одеса : Астропринт, 2000. – С. 46-51.

88. Неретін В.О. Проблема емоційної регуляції педагогічної діяльності учителя музики / В. О. Неретін // Вісн. Житомир. держ. пед. ун-ту ім. І. Франка. - 2003. - Вип. 11. - С. 76-77.

89. Новая философская энциклопедия: в 4 т. / Ин-т философии РАН; Нац. обществ.-науч. фонд; Предс. научно-ред. совета В.С. Степин. — М.: Мысль, 2000—2001. — Интернет-версия издания: <http://iph.ras.ru/elib/2579>

90. Мирошник О. / Педагогічна рефлексія як чинник вияву творчого потенціалу особистості вчителя / О. Мирошник // Естетика і етика педагогічної дії. Збірник наукових праць, – 2011, вип.2.

91. Климов Е.А. Общая психология / Е. А. Климов. - М., 1999. – 512с.

92. Олексюк О.М., Ткач М.М. Музично педагогічний процес у вищій школі / О.М. Олексюк, М.М. Ткач. – К. : Знання України, 2009. – 123 с.

93. Орлов В. Ф. Професійне становлення майбутніх вчителів мистецьких дисциплін: теорія і технологія : Монографія / В. Ф. Орлов [за заг. ред. І. Зязюна]. – К. : Наукова думка, 2003. – 262 с.
94. Павліченко А. А. Ціннісні орієнтації у системі становлення особистості / Анатолій Павліченко // Психологія і суспільство. – 2005. – № 4. – С. 98–120.
95. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва : Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін : навч. посібник / Г. М. Падалка. – К. : Освіта України, 2008. – 274 с.
96. Парфентьева І. П. Специфіка формування рефлексії у майбутніх учителів музичного мистецтва на заняттях хорового класу / І. П. Парфентьева // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 14 : Теорія і методика мистецької освіти. - 2014. - Вип. 16(2). - С. 104-108.
97. Петрушин В. Музыкальная психология / В. Петрушин. – М., 1997. – 256 с.
98. Питання фортепіанної педагогіки та виконавства / Збірник статей, ред. А. Корженевського. – К.: Музична Україна, 1981. – С. 26-27.
99. Полубоярина І. І. Проблема інтерпретації музичного твору в процесі інструментальної підготовки музично обдарованих учнів / І. І. Полубоярина // Освіта та розвиток обдарованої особистості. - 2013. - № 1. - С. 70-73.
100. Психологічний словник. / Ред. В.І.Войтка.- К.: Вища школа.- 1982. – 215 с.
101. Рожков М. И. Теоретические основы педагогики (в схемах с комментариями) / М. И. Рожков. – Ярославль : ЯЛТУ им. К. Д. Ушинского, 1994. – 64с.
102. Руднева О.С. Методологические основы подготовки педагога искусства. Педагог искусства: от профессиональной подготовки - к мастерству. Сб.-к статей. М.: 2003. С. 159-168.
103. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька : навч. посіб. / О. П. Рудницька. – К. : ТОВ «Інтерпроф», 2002. – 139 с.

104. Савшинский, С. И. Работа пианиста над техникой / Самарий Ильич Савшинский. – Л. : Музыка, 1968. – 107 с.
105. Садова Т. Аксіологічний підхід у системі педагогічної методології // Дошкільна освіта.-2010.-N 1(27).-С.63-69.
106. Селевко Г. К. Педагогические технологии на основе активизации, интенсификации и эффективного управления УВП / Г. К. Селевко. – М. : НИИ школьных технологий, 2005. – 288 с.
107. Семенов И.Н., Степанов С.Ю. Рефлексия в организации творческого мышления и саморазвития / И.Н. Семенов, С.Ю. Степанов // Вопросы психологии. – 1983. – №2. – С. 35-42.
108. Семенова А. В. Аналіз психолого-педагогічних, історичних передумов парадигмального моделювання в контексті теорії і методики педагогічної освіти / А. В. Семенова // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». - 2010. - № 2. - С. 41-45.
109. Слободчиков В.И. Становление рефлексивного сознания в раннем онтогенезе // Проблемы рефлексии: современные комплексные исследования. - Новосибирск, 1987. - С. 60-68.
110. Слободчиков, В.И. Развитие субъективной реальности в онтогенезе (психологические основы проектирования образования): автореф. д-ра психол. наук / В.И. Слободчиков. – Л., 1994. - 78 с.
111. Словарь иностранных слов / Под ред. И. В. Лёхина и Ф. Н. Петрова. – [изд-е 3-е : перераб. и доп]. – М. :Мысль, 1979. – 805 с.
112. Соломаха С. О. Розвиток педагогічної майстерності викладачів музичного мистецтва та світової художньої культури : посібник / С. О. Соломаха. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – 158 с.
113. Старчеус, М. С. Слух музыканта / Марина Сергеевна Старчеус. – М. : Моск. консерватория им. П. И. Чайковского, 2003. – 640 с.

114. Степанов Н. И. Самоконтроль исполнительских действий как условие успешного обучения музыкально-исполнительскому искусству / Николай Иванович Степанов // Вестник МГУКИ. – 2014. – № 5. – С. 172–178.
115. Степин, В. С. Теоретическое знание. Структура, историческая эволюция / В. С. Степин. – М. : Прогресс-Традиция, 2003. – 744 с.
116. Теплов Б. М. Психология музыкальных способностей / Б. М. Теплов. – Москва-Ленинград : Изд-во АПН РСФСР, 1947. – 334 с.
117. Теплов, Б. М. Вибрані праці: У 2 т. Укл. Н. С. Лейтес. М., 1985. Т. 1. – 329 с.
118. Фейнберг С. Пианизм как искусство [Текст] / С. Фейнберг.– Изд. 2-е, доп.– М.: Музыка, 1969.– 598 с.
119. Философский энциклопедический словарь / Гл. редакция: Л. Ф. Ильичёв, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалёв, В. Г. Панов. — М.: Советская энциклопедия, 1983. — 840 с.
120. Фихте И.Г. Избранные сочинения / Иоганн Готлиб Фихте / Пер. под ред. кн. Е. Трубецкого. Т. 1-- Москва : Путь, 1916.
121. Філософія культури. Становлення і розвиток / Под ред. М. С. Кагана, Ю. В. Перова, В.В. Прозерского, Е.Ю. Юровской. - СПб. : «Лань». 1998.-434 с, С. 92-93.
122. Хлебнікова О. В. Формування досвіду музично-виконавської діяльності у студентів вузів культури: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / О. В. Хлебнікова. – К., 2001. – 200 с.
123. Циганюк Л. І., Використання комунікативно-рефлексивних методів у формуванні художньої свідомості підлітків у процесі вивчення поліфонічних творів // Актуальні питання мистецької педагогіки, випуск 3, 2014.
124. Цыпин Г.М. Обучение игре на фортепиано. – М.: Просвещение, 1984. – С. 74-75.
125. Цыпин, Г. М. Музыкально-исполнительское искусство : теория и практика / Геннадий Моисеевич Цыпин. – СПб. : Алетейя, 2001. – 318 с.

126. Черни К. Малая теоретико-практическая фортепианная школа / К. Черни. - Ор. 584. - СПб.: Гольц, 1842. - 142с.
127. Черников О. Рояль и голоса великих / О. Черников // Серия : Музыкальная библиотека. – М. : Феникс, 2011. – 224 с.
128. Чжан Цзінцзін. Музикознавчі аспекти мистецької рефлексії майбутнього вчителя музики / Чжан Цзінцзін // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Серія 14: Теорія і методика мистецької освіти: Збірник наукових праць. – Вип. 17(22). – К.: НПУ, 2015. – 216 с. – С.30-34.
129. Шамрай І. Ю. Аналітична діяльність як засіб професійного та особистісного зростання майбутніх фахівців педагогічних спеціальностей / І. Ю. Шамрай // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 16 : Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики. - 2012. - Вип. 15. - С. 69-73.
130. Шамрай І. Ю. Самоаналіз як педагогічна проблема / І. Ю. Шамрай // Педагогічна освіта: теорія і практика. - 2011. - Вип. 9. - С. 73-77.
131. Шрамко О.І. Основний музичний інструмент: алгоритми методики. – Кривий Ріг «Видавничий дім», 2008 – 219 с.
132. Шульпяков О.В. Скрипичное исполнительство и педагогика / О. В. Шульпяков. – СПб.: Композитор, 2006. – 496 с.
133. Щедровицький П.Г. Нариси з філософії освіти / П. Г. Щедровицький. – М., 1993. – 155 с.
134. Щербініна О. М. Розвиток музично-стильових уявлень як проблема фахової підготовки музиканта-педагога //Наукові записки НДПУ. – Серія : Психолого-педагогічні науки. – Ніжин, 2001. – С.118-121.
135. Щербініна О. М. Фортепіанна підготовка у закладах мистецької освіти: сучасний стан та перспективи модернізації / О. М. Щербініна // Актуальні питання мистецької педагогіки. - 2016. - Вип. 5. - С. 124-128.
136. Юник Д. Г., Юник Т. І. Інноваційна технологія розвитку мнемічних умінь студентів-піаністів у процесі роботи над музичними творами //Д. Г. Юник, Т. І.

Юник // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету / Серія: Педагогічні науки. – Вип.2. – Бердянськ : БДПУ, 2017. – 336 с.

137. Юрова Т. В. Условия развития педагогической рефлексии учителя музыки в процессе повышения квалификации : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Т. В. Юрова. – Чита, 2005. – 225 с.

138. Ярова М.В. Підготовка майбутнього вчителя музики до інструментально-виконавської діяльності / М.В. Ярова // Педагогічний дискурс. – 2012. –№ 11. – С. 370-374.